УДК 37(470+571)-05Ланге”18”

Корнюш Ганна В'ячеславівна
аспірантка
кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна

ПРОПОЗИЦІЇ М. М. ЛАНГЕ ЩОДО РЕОРГАНІЗАЦІЇ ВИКЛАДАННЯ ПЕДАГОГІКИ В ЖІНОЧИХ ГІМНАЗІЯХ КІНЦЯ XIX СТ.

У статті схарактеризовано бачення професором М. М. Ланге недоліків педагогічної підготовки учениць жіночих гімназій кінця XIX ст. Представлено вказівки вченого щодо можливих шляхів удосконалення підходів до викладання педагогічних дисциплін у закладах даного типу. Компаративно висвітлено реакцію Педагогічних Рад і викладачів гімназій Одеського навчального округу на пропозиції професора з приводу реструктуризації курсу педагогіки в жіночих гімназіях кінця XIX ст.

Ключові слова: М. М. Ланге, пропозиції, викладання педагогіки, жіночі гімназії.

Вступ. Однією з освітніх проблем, які прагнув вирішити М. М. Ланге (1858-1921 рр.), професор Імператорського Новоросійського університету, прогресивний педагог та громадсько-освітній діяч, був недостатній рівень педагогічної підготовки випускниць жіночих гімназій. Тема організації жіночої освіти на даний час є досить актуальною, зважаючи на фемінізацію суспільних настроїв, прагнення подолати гендерні упередження в усіх сферах суспільного організму, підвищення інтересу до гендерно орієнтованих досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід функціонування середніх навчальних закладів для жінок у визначений період на сьогодні отримав достатньо широке висвітлення в історіографічній педагогічній літературі. Різним аспектам діяльності цих навчальних установ присвячені численні праці вітчизняних та закордонних (здебільшого, російських) учених. Багато розвідок надають інформацію про досвід функціонування жіночих гімназій у певних окремих губерніях та регіонах, роботи І. Ф. Плетньової та Н. Р. Ємельянової, І. Б. Федотової, М. М. Ветчинової та інш. Збагачують історіографію проблеми середньої жіночої освіти означеного періоду дослідження та публікації, присвячені вивченню досвіду викладання різних дисциплін (математики, російської словесності, іноземних мов тощо). Проте на даний момент відсутні комплексні дослідження з питань організації курсу педагогіки в освітніх закладах названого типу кінця XIX ст.

Визначення мети дослідження. Дана стаття покликана розкрити суть і доцільність пропозицій М. М. Ланге з приводу реструктуризації та тематичного оновлення педагогічних дисциплін у жіночих гімназіях кінця XIX ст. та висвітлити реакцію керівництва гімназій на вказівки професора.

Виклад основного матеріалу. Питання реорганізації викладання педагогіки було порушено професором М. М. Ланге у 1895 р. після його перебування на випускних екзаменах з педагогіки у закладах цього типу.

Жіночі гімназії Міністерства народної просвіти з 1870 р. мали свій устав. Навчання у них тривало сім років, проте існував і восьмий клас – педагогічний [2, с. 59]. У «Положенні про жіночі гімназії та прогімназії Міністерства народної просвіти» (1870 р.), яке ознаменувало зміну характеру викладацької роботи (посилювалася педагогічна спрямованість жіночої освіти, що призводило до збільшення попиту на середню жіночу освіту та кількість гімназій), було зазначено, що окрім загального семирічного курсу при гімназіях запроваджено спеціальний курс для тих, хто бажав отримати право на звання домашніх наставниць та учительок. Цей спеціальний курс був покликаний повідомити гімназисткам основні виховні постулати, розповісти про прийоми та методи викладання навчальних предметів жіночих гімназій. Більш того, гімназистки могли пройти педагогічну практику під керівництвом учителів та викладачів жіночих гімназій на основі особливих правил, затверджених Міністерством народної просвіти [3]. Пізніше світ побачило нове положення про педагогічні класи. Воно містило навчальний план із переліком предметів. Було визначено загальнообов'язкові (загальноосвітні) та спеціальні дисципліни, види практичної підготовки, а також було рекомендовано відводити більше часу на педагогічну підготовку.

Професор М. М. Ланге, відвідавши екзамени з педагогіки в жіночих гімназіях та виявивши значні недоліки у підготовці майбутніх учительок, запропонував власний проект викладання педагогіки в жіночих гімназіях [1, арк. 94-97 зв.].

М. М. Ланге констатував, що екзамени, на яких він був присутнім, були проведені правильно і ученицi загалом продемонстрували ґрунтовні знання з пройдених навчальних предметів. Формально професор визнав екзамени задовільними, але, тим не менш, він не міг приховати своє відверте розчарування через відсутність у гімназисток інтересу до педагогічних дисциплін, більш-менш сформованої педагогічної думки та якісної підготовки до їхнього майбутнього як матерів та вихователь. Професор писав, що, невважаючи на той факт, що на поставлені в межах програми питання випускниці гімназій давали загалом доладні відповіді, їхні «знання» були «мертвим капіталом». Причиною неуспішності та здебільшого теоретичності педагогічної підготовки учений вбачав у характері та постановці курсів педагогіки [1, арк. 95].

Як дозволяє стверджувати аналіз історико-педагогічних документів, у жіночих гімназіях педагогіка на той час викладалася в сьомому та восьмому класах. Згідно з програмами в сьомому класі вивчалися такі питання: виховні (повідомлялися основи фізичного, розумового, морального та релігійного виховання); дидактичні (гімназистки мали студіюва-

© Корнюш Г.В.

ти загальнонаукові та власне педагогічні методи навчання); методичні (вивчалися прийоми викладання читання, письма, Закону Божого, рідної мови, арифметики, елементарного креслення та елементарної географії).

У восьмому класі гімназистки мали студіювати певний підручник з педагогіки, писати твори педагогічної тематики, по черзі виконувати обов'язки помічниць вихователек у молодших класах. Крім того, у восьмому класі учениці гімназій обирали для детального вивчення один спеціальний предмет, з методикою якого знайомилися протягом останнього року навчання в гімназії.

Недолікам такої організації навчального процесу та педагогічної підготовки, на думку професора М. М. Ланге, було повторення певних обсягів або ж повна тотожність навчального матеріалу з педагогічних дисциплін у сьомому та восьмому класі та обмаль навчальних годин, присвячених педагогічній підготовці у сьомому класі (а саме 2 навчальні години на тиждень). Брак академічного часу призводив до того, що вчителі гімназій на власний розсуд розподіляли навчальний матеріал у межах сьомого та восьмого класів, значно збіднюючи педагогічну складову програми сьомого класу (наприклад, відкидаючи майже усю дидактику або ж усю методику).

Той курс загальної педагогіки, який фактично вивчався гімназистками у сьомому класі, включав відомості про фізичне виховання та гігієну дитини, достатньо детальний огляд педагогічної психології, власне педагогічні вказівки щодо релігійного, морального і естетичного виховання, а також виховання пам'яті та уваги тощо [1, арк. 95 зв.].

М. М. Ланге критично ставився до такої постановки курсу педагогіки у жіночих гімназіях. На думку ученого, відомості про фізичне виховання дитини засвоювалися гімназистками формально, поверхово, теоретично. Якісні знання з цього предмета не могли забезпечити й викладачі, які, будучи за університетським фахом філологами або ж істориками, не мали необхідної медичної та природничої (валеологічної) освіти. Професор пропонував виключити дану тему з програми курсу, адже, на думку вченого, якісніші знання учениці отримають на власному досвіді, коли самі стануть матерями, заручаться підтримкою лікарів та інших досвідчених людей, читатимуть відповідну літературу [1, арк. 96 зв.].

Друга частина педагогічного курсу в гімназіях, як зазначено вище, була присвячена основам педагогічної психології. На заняттях гімназистки мали вивчати наступні категорії психології: увагу, пам'ять, уяву, особливості розумової діяльності, почуття і волю. М. М. Ланге визнавав вивчення психології важливим компонентом педагогічної підготовки, однак, критикував ту психологію, яка викладалася у гімназіях, вважаючи її відсталою та схоластичною. Учений критикував номінальний характер презентації психологічних категорій (гімназисткам повідомлялися терміни та їхні дефініції замість пояснення складних психічних явищ, виходячи з простих) і наголошував на тому, що якісне, ґрунтовне вивчення психології можливе лише завдяки науковому підходу до повідомлення природи психічних процесів. М. М. Ланге вважав, що справжня наукова педагогіка, ступінь розвинутості якої на той момент учений схарактеризував латинським виразом «pia desideria» (що означає добрі, але далекі від реальності наміри та прагнення), обов'язково повинна була спиратися на психологічні знання. Тим не менш, учений навів й інші базиси для становлення наукової педагогіки, які до цього моменту успішно сприяли появі та розвитку дидактичних та виховних теорій і практик. Серед спонук прогресу педагогічної думки М. М. Ланге назвав історично-культурні й суспільні зрушення, релігійні впливи тощо. Професор особливо наголосив на тому факті, що визначні й знаменні постаті в педагогіці: Я. А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці – не були ученими-психологами. Зрештою, М. М. Ланге досить спірно назвав вивчення психології в рамках курсу прикладної педагогіки «розкішшю» і, хоч і не відкидав важливість засвоєння природи психологічних процесів гімназистками, вважав, що психологічні дані мали виконувати другорядну роль і значно поступатися в обсязі власне педагогічно орієнтованим темам [1, арк. 96 зв.-97].

Надважливого значення в процесі педагогічної підготовки професор М. М. Ланге надавав третій частині курсу, яка стосувалася питань виховання. Утім, зважаючи на поверховість знань з психології, обговорення гімназистками різних аспектів виховання (морального, релігійного, естетичного тощо) носило, за свідченнями М. М. Ланге, неглибокий, розпливчастий характер. Професор був упевнений, що такі механічно заучені правила виховання учениці не застосовуватимуть у майбутньому, ставши матерями та вихователями. Єдиним виходом із «безплідності абстрактних і незв'язних педагогічних правил» М. М. Ланге вважав надання викладанню педагогіки історико-критичного характеру (замість абстрактно-раціонального, який існував на той момент). Учений підкреслював, що викладач гімназії, який читав курси педагогіки, мав знайомити майбутніх учительок і вихователек з повноцінними системами педагогічних ідей, представляючи їх у комплексі з тогочасними суспільно-історичними декораціями, в яких відбувалися формування, розвиток, або ж тотальні зміни педагогічних переконань і цілей навчання та виховання. Перевагою даного конкретно-історичного підходу до презентації педагогічного матеріалу М. М. Ланге називав зміцнення педагогічного мислення гімназисток, поліпшення розуміння причин виникнення, історичної цінності й зв'язку між певними педагогічними правилами, а також формування сердечного ставлення до постатей великих педагогів – вихователів своїх народів [1, арк. 97-97 зв.].

Загалом, курс педагогіки, який викладався у сьомому класі, являв собою наступне: поверхове вивчення дитячої гігієни, широкий пласт психологічних відомостей, безцільне перераховування правил виховання. М. М. Ланге пропонував повністю викреслити тему гігієни, мінімізувати обсяг навчального матеріалу з психології, надавши йому більш наукового звучання, щільніше зосередити увагу на питаннях навчання та виховання з позиції історичної ретроспективи. Восьмий клас професор вважав за потрібне присвятити вивченню загальної дидактики та методик.

Пропозицію М. М. Ланге було опубліковано разом із закликом попечителя Одеського навчального округу Х. П. Сольського ознайомитися із думкою

професора та обговорити її на засіданнях Педагогічних рад жіночих гімназій округу. В особистому архіві М. М. Ланге знаходяться 18 відгуків Педагогічних рад жіночих гімназій на пропозиції вченого [1, арк.103-178].

Представники жіночих гімназій Одеського навчального округу досить по-різному поставилися до пропозицій М. М. Ланге. Керівництво й члени Педагогічних Рад деяких гімназій взагалі спростували наведені професором вимоги щодо реорганізації викладання педагогічних дисциплін; деякі, навпаки, погоджувалися із баченням професора та бажали пристати на його пропозиції.

Наприклад, члени Педагогічної Ради Єлисаветградської жіночої гімназії [1, арк. 105-106] не погоджувалися із тим, що тема фізичного виховання та гігієни дитини мала бути викреслена із курсу педагогіки. Важливість даних питань пояснювали значним інтересом до них гімназисток як майбутніх матерів і вихователь ок. Проте, присутні на раді були солідарні з М. М. Ланге щодо того, що цей матеріал мав читатися саме спеціалістом, а не викладачем із філологічною або ж історичною освітою. Більш того, викладачі Єлисаветградської жіночої гімназії наголошували на важливості видання нового підручника з питань фізичного виховання та гігієни дитини. Погоджуючись із твердженням професора про доцільність надання темам, присвяченим проблемам виховання, історико-критичного характеру, комісія не бачила можливості реалізувати цей припис у короткі терміни, адже, за їхнім твердженням, на той час у російськомовній педагогічній літературі не існувало зібрання матеріалів щодо систем виховання в культурно-історичному контексті, яке б могло розширити наукові горизонти викладачів, не кажучи про брак подібних публікацій для учнів. На засіданні Педагогічної Ради Кишинівської жіночої гімназії [арк. 126-127 зв.] також наголосили на відсутності комплексних, серйозних навчальних посібників, які б уможливили надання викладанню теорії педагогічних систем історико-критичного характеру. Окрім того, представники Ради Кишинівської гімназії вважали неосяжним презентувати матеріал щодо виховних і навчальних систем у культурно-історичному аспекті з огляду не недостатню кількість академічних годин, які відводилися на читання курсу педагогіки. Будучи обмеженими в навчальних годинах, викладачі гімназій навіть не мали змоги практично випробувати запропонований професором новаторський підхід до викладання теоретичних питань виховних систем в історичній ретроспективі.

Викладачі й члени Педагогічної Ради Євпаторійської жіночої гімназії [арк. 129-130] подали ґрунтовну відповідь щодо кожної з пропозицій професора М. М. Ланге. По-перше, вони були солідарні з науковцем у тому, що тема фізичного виховання та гігієни дитини могла бути викреслена із курсу педагогіки, який читався у сьомому класі. Пояснювали своє рішення тим, що дана тема давала уривчасті, фрагментарні знання й не характеризувалася ані науковістю, ані глибинністю через те, що читалася не компетентними спеціалістами, а викладачами інших профілів, які не володіли достатньо ґрунтовними знаннями з проблем фізичного виховання та дитячої гігієни.

Представники Акерманської жіночої гімназії підкреслювали, що успішне засвоєння будь-якого предмета залежало, передусім, від уміння і бажання навчатися самостійно, студіюючи інформацію, яка не могла бути вивчена в межах гімназійних курсів, обмежених у часі та недосконалістю навчальних посібників. А тому вони погоджувалися із професором М. М. Ланге в тому, що викладання курсу педагогіки повинно було зазнати кардинальних змін, які б створили умови для появи інтересу гімназисток до засвоєння педагогічних знань як на заняттях, так і в позаурочний час. Це могло бути досягнуто, якщо б викладачі спонукали гімназисток не обмежуватися підручниками, але також самостійно читати й аналізувати статті та твори різної педагогічної тематики, готуючи на основі прочитаного реферати, обговоренню яких, на думку представників Акерманської жіночої гімназії, і мали бути присвячені уроки педагогіки. Дослідивши питання нівелювання теми фізичного виховання й дитячої гігієни, подібно представникам Єлисаветградської жіночої гімназії, в Акерманській гімназії постановили, що дана тема була вкрай важливою, адже готувала гімназисток, передусім, до майбутнього материнства. Вони спростували аргумент М. М. Ланге про те, що необхідні знання молоді матері зможуть отримати безпосередньо від кваліфікованих докторів. Натомість, представники Акерманської гімназії наголосили на тому, що в умовах тогочасного села молоді матері не завжди мали нагоду проконсультуватися зі спеціалістом, що змушувало їх звертатися за порадою до нянечок або сусідок, які часто давали помилкові рекомендації. М. Н. Орлов, викладач однієї з гімназій Одеського округу, пропонував не тільки не виключати частину з гігієни, але зберегти і за можливості розширити, виокремивши її у самостійний предмет, викладання якого корисно було б доручити жінці-лікарю, обізнаною із загальною та дитячою гігієною [1, арк.169-172 зв.].

Висновки. Вивчивши передумови розробки професором М. М. Ланге пропозицій щодо реорганізації постановки курсів педагогіки в сьомому та восьмому класах жіночих гімназій, ознайомившись із власне приписами науковця щодо можливих шляхів оновлення існуючої моделі викладання педагогіки, а також здійснивши компаративний аналіз відгуків керівництва, викладачів та представників Педагогічних рад жіночих гімназій Одеського навчального округу, можемо зробити наступні висновки.

По-перше, професору вдалося дуже точно визначити причини низької якості педагогічної підготовки випускниць гімназій. Дослідивши умови педагогічної підготовки гімназисток, М. М. Ланге встановив, що поверховість знань випускниць сьомих класів була обумовлена несформованістю інтересу до педагогічних дисциплін; відсутністю кваліфікованих спеціалістів із відповідною освітою, які б могли забезпечити високий рівень викладання теми фізичного виховання та гігієни дитини; браком академічних годин, які відводилися на читання курсу педагогіки; неправильною постановкою викладання тем педагогічної психології та виховання.

По-друге, М. М. Ланге розробив обґрунтований перелік пропозицій, покликаних поліпшити рівень педагогічної підготовки учениць сьомих та восьмих класів педагогічних гімназій. Учений пропонував

повністю прибрати тему фізичного виховання та гігієни дитини, зменшити обсяг навчального матеріалу з психології, надавши йому більш наукового звучання, детальніше зосередити увагу на питаннях навчання та виховання з історико-критичної позиції. Восьмий клас професор вважав за потрібне присвятити вивченню загальної дидактики та методик.

По-третє, аналіз та співставлення відгуків різних жіночих гімназій Одеського навчального округу дозволив установити, що пропозиції професора мали як переваги, так і недоліки. Цікавим є той факт, що реакція представників жіночих інституцій на приписи М. М. Ланге була досить різною. Тим не менш, можемо визначити загальну позицію викладачів та представників Педагогічних Рад гімназій округу. На думку більшості, тема фізичного виховання та гігієни дитини повинна була голосно звучати в межах курсу педагогіки, адже пропонувала корисні та практично значущі відомості, які озброювали необхідними знаннями гімназисток як майбутніх матерів. Представники гімназій одностайно погоджувалися з професором М. М. Ланге щодо в тому, що ця тема мала читатися викладачем зі спеціальною освітою. Ідея М. М. Ланге про надання темі виховання історико-критичного звучання також отримала підтримку зі сторони викладачів гімназій. Проте останні сумнівалися в можливості швидкого запровадження такого підходу до презентації матеріалу, адже не мали ані достатньо академічного часу, ані відповідних навчальних посібників.

Список використаної літератури

1. НБ ОНУ, Відділ рідкісних книг і рукописів, Особистий архів М. М. Ланге, п. 34, од. зб. 316, арк. 78-172.
2. Плетнева И. Ф., Емельянова Н. Р. Подготовка учительниц в педагогических классах женских гимназий России второй половины XIX в. / И. Ф. Плетнева, Н. Р. Емельянова // Вестник КемГУ. – 2014. - № 1 (57). – С. 58-61.
3. Положение о женских гимназиях и прогимназиях Министерства народного просвещения (1870) // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1871. – Т. IV. – С. 1620-1629.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2016 р.
Рецензент: докт.пед.наук, проф. Золотухіна С.Т.

Корнюш Анна
аспирантка
кафедра общей педагогики и педагогики высшей школы
Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Харьков, Украина

ПРЕДЛОЖЕНИЯ Н. Н. ЛАНГЕ ПО ПОВОДУ РЕОРГАНИЗАЦИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПЕДАГОГИКИ В ЖЕНСКИХ ГИМНАЗИЯХ КОНЦА XIX В.

В статье рассмотрено видение профессором Н. Н. Ланге недостатков педагогической подготовки учениц женских гимназий конца XIX в. Представлено предложения ученого по поводу возможных способов усовершенствования подходов к преподаванию педагогических дисциплин в учреждениях указанного типа. Сравнительно проанализировано реакцию Педагогических Советов и преподавателей гимназий Одесского учебного округа на предложения профессора о реструктуризации курса педагогики в женских гимназиях конца XIX в.

Ключевые слова: Н. Н. Ланге, предложения, преподавание педагогики, женские гимназии.

Korniush Hanna
Graduate Student
Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School
Kharkiv H. S. Skovoroda National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine

MYKOLA LANGE'S SUGGESTIONS FOR REORGANIZING PEDAGOGY TEACHING IN WOMEN'S GYMNASIUMS OF THE LATE XIX CENTURY

Mykola Lange (1858-1921) was a talented scientist, a forward-looking educator and an influential public figure. One of the educational problems that he struggled to solve in the late 90-s of the 19th century was the low quality of pedagogical training in women's gymnasiums. Mykola Lange revealed that students of those education institutions had superficial and predominantly theoretical knowledge of pedagogical issues. Young ladies did not have their own pedagogical opinion and were not interested in pedagogy. From Mykola Lange's point of view, poor quality of pedagogical education could be explained by an ineffective organization of the pedagogical training. Emphasizing that pedagogical education was extremely crucial for young women since they would eventually work as teachers, governesses and become mothers, Mykola Lange suggested a set of possible improvements that were supposed to have a positive influence on students' level of knowledge and their willingness to study. Prof.Lange critically analyzed the course structure and suggested some changes. Based on some archival materials which haven't yet been studied, the present article throws light on Mykola Lange's suggestions for reorganizing the pedagogy course structure (he recommended eliminating the topic about physical upbringing and early childhood hygiene, minimizing the amount of pedagogical psychology which was taught within the pedagogy course and adopting historically critical approach to teaching pedagogy, presenting educational ideas in the socio-cultural context) and covers how representatives of the Pedagogical Councils of women's gymnasiums reacted to Mykola Lange's suggestions.

Key words: Mykola Lange, suggestions, pedagogy teaching, women's gymnasiums.